

TEMPS I ESPORT

JORDI OSÚA

Universitat Autònoma de Barcelona

RESUM: L'esport és un dels instruments que les societats modernes utilitzen per omplir de significat el temps. Les característiques del temps esportiu –quantificació, transitorietat, concentració, limitació, sacralitat, identificació col·lectiva, mitificació i repetició cíclica- s'adiuen a una ideologia neoliberal i postmoderna que pretén mitigar l'angoixa humana derivada del buit deixat per la crisi dels metarelats i davant la qual és necessari aplicar una mirada crítica i humanitzadora.

PARAULES CLAU: esport, temps, postmodernitat, humanisme

Time and sport

ABSTRACT: Sport is one of the instruments that modern societies use to fill time with meaning. The characteristics of the sportive time –quantification, transitoriness, concentration, limitation, sacrality, collective identification, mythicalism and cyclic repetition- link with a neoliberal and posmodern ideology that pretends to calm the human anxiety that comes from the emptiness left by metastory's crisis and in front of which is necessary to apply for a critical and humanizer look.

KEY-WORDS: sport, time, posmodernity, humanism.

123

1. L'esport modern com a artefacte cultural per a domesticar el temps

“Para el campesino, el transcurso del tiempo lo marca el declive y el renacer del sol, la venida y la ida de las lluvias, el frío y el calor. Para el hombre masificado actual el paso del tiempo lo marcan las competiciones deportivas predilectas”.¹

En la seva “Antropologia de la vida quotidiana”, en referir-se a la coresidència com a estructura d'acollida, Lluís Duch desenvolupa tota una reflexió al voltant de la categoria “temps” que ens servirà de marc teòric on situar el nostre article.² El punt de partida és la

¹ Manuel Vázquez Montalbán, *Deportes de verano*, El Periódico, 20 de julio de 1982, p. 31.

² Lluís Duch, *Llums i ombres de la ciutat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Monserrat, 2000, p. 294-358.

consideració que allò més propi de l'ésser humà com a tal és la domesticació de l'espai i del temps per fer-los habitables. En el temps humà, el ritme de les cadències, de les recurrències i dels intervals regularitzats artificialment substitueix els ritmes de la natura que, en principi, són completament aliens a la voluntat humana. Per això, en totes les cultures antigues i modernes, el calendari ha estat un dels principals elements de la socialització de l'home.

Tanmateix, aquesta ordenació humana del temps no és unívoca, sinó que es modifica al llarg de les diferents èpoques i en els diferents indrets del món. Cada cultura i, fins i tot, cada grup social té una interpretació pròpia del temps. Això significa que el còmput del temps no és quelcom merament mecànic i objectiu, independent de la "ideologia" hegemònica en un grup determinat. Al contrari, el calendari reflecteix molt clarament quins són els interrogants més inquietants i la configuració exacta dels somnis col·lectius que són plantejats per una determinada cultura a través de la selecció d'uns esdeveniments molt concrets i essencials per a l'orientació d'un grup humà en el temps.

124

En la societat tradicional, la religió era la institució social encarregada de regular el temps, generalment d'acord amb els cicles de la natura, a través de les seves festes, ritus i celebracions. Tanmateix, com a conseqüència del procés de secularització³ on s'escindeixen altres esferes de valor sotmeses al domini de la religió, l'ordenació del temps cada vegada dependrà menys de la religió, i altres elements de la cultura occidental competiran amb el calendari religiós. La modernitat descentra el fonament tradicional i inaugura un temps postsacral caracteritzat per la pluralitat de representacions col·lectives, on la religió passa a ser únicament un discurs més, entre d'altres, que ofereix sentit.⁴

Era inevitable que aquest procés de secularització de la vida social, iniciat amb el desencantament weberian, acabés per afectar frontalment les fonts de sacramentalització del temps. En les societats urbanes modernes, la religió, amb les seves festivitats, no és l'única instància social encarregada de regular la seqüència de temps "pro-

³ Segons la definició del sociòleg Peter Berger, el procés de secularització consisteix en *"el fet que sectors de la societat i de la cultura, cada vegada més nombrosos, s'han anat sotraient de la dominació de les institucions i símbols religiosos, i han passat de rebre una interpretació directament religiosa a explicar-se ara mitjançant la ciència racionalista"*. Peter Berger, *Para una teoría sociológica de la religión*, Barcelona, Kairós, 1981, p. 155.

⁴ Ricardo Sánchez i Jorge Sánchez, "Cultures esportives i valors socials: una aproximació a la dimensió social de l'esport", *Apunts: Educació Física i Esports*, núm. 64 (2001), p. 37.

fà" (períodes laborals) i temps "sagrat" (temps de les celebracions litúrgiques) i altres esdeveniments. N'hi ha d'altres que, com el calendari de competició de les diverses modalitats esportives, han assumit aquesta funció tradicionalment reservada a la religió.

L'esport és una de les activitats socials a través de les quals s'expressa i es dona a conèixer arreu del planeta la cultura occidental.⁵ Com un tot, amalgama un sistema ritual i retòric de símbols públics que suposen un suport positiu per a les forces que fan possible la vida moderna.⁶ Cada pràctica esportiva està perfectament inserida en el teixit social al qual pertany, o bé emana precisament d'aquest teixit, i representa un conjunt de valors, símbols i tradicions en sintonia amb la cosmovisió d'aquest grup social. Per mitjà de l'esport modern, es transmeten els models dominants del sistema social occidental que exerceixen un procés de culturització.⁷ Des d'aquest punt de vista, aquesta activitat competitiva esdevindrà un dels elements de la cultura moderna i postmoderna que tractaran d'organitzar el temps dels individus i de les col·lectivitats humanes.⁸

Cal tenir present que, com qualsevol fet humà i cultural, la temporalitat esportiva estarà sotmesa a l'ambigüitat de les històries humanes. Per això, al costat d'elements positius que ajudaran a donar sentit i orientació a l'home modern en trobarem d'altres amb els quals haurem de ser crítics, des d'un punt de vista ètic, per estar al servei d'interessos ideològics contraris al desenvolupament humà.

A continuació, presentaré algunes de les concepcions i valors respecte al temps que configuren la manera de ser en el món de l'home modern i es transmeten a través de l'esport: *un temps quantificable*, mesurat a través del cronòmetre i fonamentat ideològicament pel mite del progrés a través del rècord esportiu; *un temps transitori*, marcat pel canvi i, per tant, orientat a viure el moment present; *un temps limitat i concentrat*, que permet experimentar grans emocions

⁵ Umberto Eco és del parer que les relacions entre l'esport, la humanitat i la societat no només han impregnat la cultura occidental sinó que l'han originat. Per això creu que intentar posar límits a aquestes associacions equival a intentar dinamitar els fonaments ètics i conceptuals de la societat civil i la democràcia occidentals. Peter Pericles, *Umberto Eco i el fútbol*, Barcelona, Gedisa, 2004, p. 80.

⁶ Richard Mandell, *Historia cultural del deporte*, Barcelona, Ediciones Bellaterra, 1986, p. 286.

⁷ Javier Olivera Betrán, "Reflexions sobre l'origen de l'esport", *Apunts: Educació Física i Esports*, núm. 33 (1993), p. 18.

⁸ "Per culpa dels Mundials de futbol i de les olimpíades, un va envellint de quatre en quatre anys". Manuel Vázquez Montalbán, *A otra cosa mariposa*, El Periódico, 12 de julio de 1982, p. 31.

en poc temps i constitueix una metàfora de la vida; *un temps separat* de la vida quotidiana, amb les nostres obligacions, que entra en confrontació amb el temps religiós; *un temps d'identificació col·lectiva*, que insereix la nostra individualitat al si d'un grup humà i enforteix la cohesió social i crea el miratge d'una societat sense distincions; *un temps mític i escatològic*, que ens vincula amb un origen immemorial i ens ofereix un sentit més enllà de la mort; *un temps repetitiu cíclicament*, que ens permet gaudir del temps esportiu regularment durant tot l'any, i *un temps amb un valor diferenciat*, que estableix una jerarquia entre els diferents moments en funció de la seva importància.

2. Un temps quantificable i provisional

Per tal d'orientar-se en el món, l'home necessita mesurar el temps. La invenció de sistemes artificials per controlar el pas del temps, com el cronòmetre, ha permès quantificar el ritme natural regulat per la sortida i la posta de sol en hores, minuts i segons. L'esport d'elit, disciplinat, democràtic i espectacular respon a les característiques d'una societat orientada envers un creixement industrial i tecnològic accelerat.⁹ L'esport ha estat, durant molt de temps, un ritus en societats tradicionals estructurades per la teologia, que s'ha convertit en un sistema competitiu amb el sorgiment històric de les societats laiques estructurades per la recerca de l'eficàcia.

La majoria dels encontres esportius estan sotmesos a una limitació temporal marcada pel cronòmetre que avança de manera implacable. D'altra banda, alguns esports converteixen la lluita contra el cronòmetre en el seu objecte competitiu: aconseguir completar un recorregut, ja sigui únicament amb mitjans humans o amb diferents tipus de vehicles, en el menor temps possible. Aquesta assumpció d'un màxim rendiment en un temps reduït és en la base del concepte d'eficàcia tan present en la nostra societat en l'àmbit del treball i dels beneficis econòmics que se'n deriven.

La quantificació del temps, juntament amb la filosofia de la història basada en el progrés indefinit de l'home, ha donat com a re-

⁹ Aquesta relació queda reflectida en la importància del so de la botzina que marca els diferents temps o ritmes d'un partit de bàsquet. Això ens recorda el treball dels obrers a les antigues fàbriques de l'època industrial de l'Anglaterra victoriana, regulat pels sons de les sirenes que controlaven l'entrada i sortida dels tallers, els temps de descans dels obrers, seguint l'impecable funcionament dels cronòmetres que marcaven el ritme de la producció industrial. Oriol de Bolos i Conrad Vilanou, "Sobre l'origen del bàsquet: quan la religió esdevé esport", *Ars Brevis*, núm. 10 (2004), p. 39.

sultat el naixement del rècord esportiu. Michel Bouet constata que la voluntat de superació que hi ha en la seva essència –temptativa de depassar els límits en l'espai i en el temps– es troba instal·lada avui en dia en l'escala d'extensió de l'espai i de la continuïtat irreversible del temps:

*“Les taules de rècord, els barems, els coeficients, tots els càlculs amb freqüència complexos amb els quals s'acompanya algunes vegades l'esport modern, reflecteixen i contribueixen a reforçar l'incessant èxit de marcar un “plus”, per petit que sigui... L'àmplia xarxa d'incessants competicions, els premis, inciten a una perpètua cursa per fer-ho millor”.*¹⁰

És aquesta activitat de Sísif la que caracteritza l'esport: depassar els límits i no deixar mai de fer-ho. Els esportistes són la imatge vivent on se'ns mostra que el somni mític del desenvolupament de l'home sense límit és possible. Més que la màgia de la xifra, el que impressiona és que la xifra coneguda, estable –l'antic rècord– pot ser superada. Aquest progrés és constant. Els rècords no han deixat de ser batuts, i no deixaran de seguir sent-ho.¹¹ Les paraules “*Citius, altius, fortius*” (més ràpid, més alt, més fort) pronunciades pel pare Herni Dion, l'any 1891, en un lliurament de premis de l'escola esportiva “Albert el Gran” de París on es trobava Coubertain, s'han convertit en el lema de l'olimpisme.

Darrere del concepte de “rècord esportiu”, s'amaguen uns determinats valors socials, ja que es tracta del símbol ideològic d'una societat capitalista o burocràtica d'Estat, orientada envers el rendiment i la productivitat, i correspon a la racionalització que es manifesta de manera cada vegada més evident a la nostra vida, en tant que fa abstracció d'allò qualitatiu i no reté més que allò quantitatiu i mesurable.¹² Aquesta exaltació dels paràmetres quantitatius, la trobem reflectida en els articles de premsa esportiva quan s'utilitza la valoració de les dades estadístiques per explicar el que ha succeït en un encontre esportiu, i es deixa de banda com ha succeït o per què, aspectes qualitatiu menys significatiu per a la societat industrial.

Per això, sovint la persecució del rècord comporta el trastorn de l'activitat esportiva. El propòsit de l'esport no és ja desenvolupar harmoniosament el cos, sinó aconseguir la millor marca possible

¹⁰ Michel Bouet, *Signification du sport*, Paris, Editions Universitaires, 1968, p. 455.

¹¹ Henri Lucot, *Le sport, faut-il des surhommes?*, Paris, Hachette, 1967, p. 61.

¹² Citat per Jean-Marie Brohm, *Sociología política del deporte*, México, F.C.E., 1982, p. 139.

encara que es posi en perill la salut física –lesions, dopatge– o fins i tot la pròpia vida. Per això, alguns autors consideren que l'esport comporta en si mateix una certa cultura de la mort. L'alpinisme, les curses de cotxes o motos, l'esquí o l'esgotadora marató s'han cobrat ja el seu tribut en vides humanes. D'altra banda, tot l'univers esportiu, basat en el temps quantitatiu, lineal, revela el seu parentiu amb els principis constitutius, segons Freud, de l'impuls de mort. En batre un rècord, el campió afirma el poder de la vida triomfant, però adverteix a la vegada que aquest rècord està condemnat a desaparèixer.¹³

Avançant-se de molt al seu temps, Walter Benjamin feia notar que la velocitat i la transitorietat s'havien convertit en una de les metàfores que millor havia encarnat el mite del progrés. Aquest “moviment incessant” propi de la modernitat, un moviment cada cop més accelerat, ha convertit els temps moderns en una simple “categoria del canvi”.¹⁴

128

La provisionalitat no implica només els aspectes materials, quantitatius i mesurables de la competició esportiva, sinó que també afecta el seu component humà: l'esportista. Un dels factors propis de la modernitat que distingeixen el ritual esportiu d'altres cultes tradicionals és que canvia d'ídols –o de sacerdots– tan ràpidament que un esportista adulat en un moment determinat pot ser oblidat poc temps després. Aquesta inconstància simbolitza a la perfecció dos aspectes cabdals del nostre món contemporani: la incertesa i la fragilitat de valors i destins.¹⁵

Els canvis d'equip dels jugadors –propi del mercat de traspassos– accentua encara més les dificultats de l'aficionat per identificar-se amb el seu ídol. Més que qualsevol altra cosa, això és el que destrueix tota esperança d'un culte intemporal a l'heroi i el que el limita al present immediat. Per aquest motiu són tan valorats per l'afició els jugadors que inicien i acaben la seva carrera esportiva en un mateix club.

L'ídol esportiu està sotmès a la futilesa de la vida moderna. Els esdeveniments que tenen lloc al camp de joc i amb els quals les

¹³ Aquesta recerca de superació, però, pot esdevenir una qualitat ètica que ens dugui a una major consciència i coneixement dels nostres límits i a una lluita per a la seva superació que enforteixi el caràcter i ens ensenyi a vèncer les dificultats. Cf. Armand Puig i Francesc Torralba, *La saviesa del cos*, Barcelona, Proa, 2006, p. 17-18.

¹⁴ Lluís Duch, *op.cit.*, p. 360-365.

¹⁵ Cristian Bromberger, “El fútbol como visión del mundo y como ritual”, a Maria Àngels Roque (ed.), *Nueva Antropología de las sociedades mediterráneas*, Barcelona, Icaria, 2000, p. 274.

estrelles del firmament esportiu assoleixen la seva posició de déus, només tenen significat aquell dia i en aquella temporada, perquè l'esportista és competitiu només en aquests dos nivells. Les seves gestes no tenen un significat a llarg termini i l'any següent tots començaran a partir de zero.

Com a resultat d'aquest canvi continu, el capitalisme modern ha excel·lit una precarietat en el treball que es basa en la temporalitat laboral i que podem veure reflectida en alguns esports. El bàsquet, al contrari del futbol que en el seu origen no permetia realitzar canvis, sempre ha previst, amb l'única limitació derivada de les faltes personals, un seguit constant d'entrades i sortides de jugadors de la pista. Aquest moviment incessant recorda les incorporacions i acomiadaments que es produeixen en el món laboral.

3. Un temps concentrat i limitat

Una de les característiques principals de les vivències generades al voltant de les competicions esportives és la possibilitat de gaudir, mitjançant el ritual esportiu, d'una vida emocional concentrada. És a dir, l'esport permet desenvolupar, en un temps relativament breu, episodis que poden durar molts anys en altres camps de la vida social. Una pel·lícula o una composició musical poden gaudir-se pràcticament en qualsevol moment, però un esdeveniment esportiu només desplega tota la seva màgia en un moment i lloc específics. Això també afecta els esportistes, ja que la seva màgia queda delimitada de la mateixa manera.¹⁶

Mircea Eliade, antropòleg de la religió que reconeix l'espectacle esportiu com una de les principals "vies d'evasió" adoptades per la modernitat, considera que la seva capacitat mítica té a veure amb el seu desenvolupament en un temps "concentrat" de gran intensitat.¹⁷ Per això, l'organització temporal de les competicions esportives procura delimitar el seu desenvolupament a un temps relativament limitat on l'espectador pugui gaudir d'una vivència satisfactòria. De fet, el reglament d'alguns esports sense limitació temporal, com el tennis o el voleibol, ha estat modificat amb l'objectiu que els partits no s'allarguin indefinidament, fet que restava atractiu a l'encontre esportiu per als espectadors.

¹⁶ Desmond Morris, *El deporte rey*, Barcelona, Argos Vergara, 1982, p. 211.

¹⁷ Mircea Eliade, *Mythes, rêves et mystères*, Paris, Gallimard, 1957, p. 34.

En el cas del futbol, els noranta minuts de joc estrictament controlats i carregats de tensió es converteixen en l'epicentre setmanal del conjunt d'aficionats. Dividits en dues parts separades per un breu interval, iniciats i finalitzats pel xiulet de l'àrbitre, durant aquests noranta minuts la resta del món deixa d'existir per a aquests devots seguidors del seu equip. Ha arribat l'hora d'una concentració ininterrompuda, d'una tensió quasi insuportable i un gaudi sense contenció, de profunda depressió i frenètica eufòria:

*“Tot seguit el jutge del matx xiula l'inici del partit. Tot l'estadi es converteix en un gran plató i un ritu amb forma de teatralització comença a representar-s'hi, a projectar-se a la pantalla del televisor, i a escoltar-se a la ràdio. La vida quotidiana queda aparcada per un espai de temps i comencem a viure una història real que ens envolta i ens implica com a membres d'un espectacle molt particular”.*¹⁸

130

Durant aquest temps limitat, durada mitjana també d'una pel·lícula o d'una obra de teatre, es representa la “funció” esportiva, impregnada de la dramaturgia pròpia de la competició. A l'estadi i als seus diferents platós secundaris, es podran veure representats episodis o situacions amb tots els guions i emocions que les narracions occidentals han recreat, des de les tragèdies gregues fins a les històries del cinema actual.

Al llarg del partit es donen intervals de temps qualitativament diferents en relació amb el desenvolupament del joc. El més important i significatiu d'aquests moments és la consecució d'un gol. El moment de la veritat en el futbol es produeix quan la pilota arriba fins al fons de la xarxa. Un dels trets característics que fa que els gols siguin tan importants és la seva mancança. Com el manà, mai se sap quan plourà del cel, si és que aquell dia cau. La immensa dificultat de marcar és la que fa tan emocionant aquest moment de triomf quan finalment arriba de forma “providencial”. Per tant, no cal sorprendre's que el fet de fer un gol generi una reacció tan intensa.¹⁹

A més, el reglament del futbol subratlla aquest moment tan important. Mentre al bàsquet aconseguir una cistella és un esdeveniment sense solemnitat, i la pilota es treu des de la línia de fons amb rapidesa i sense commocions; al futbol hi ha un

¹⁸ Jordi Salvador, *Futbol: metàfora d'una guerra freda*, Barcelona, Proa, 2005, p. 232.

¹⁹ Desmond Morris, *op. cit.*, p. 71.

parèntesi d'espai-temps per compartir l'alegria o la desventura. Fins a l'any 1875, la consecució d'un gol se subratllava amb el canvi de camp entre els equips i alguns autors encara veuen, en la restitució de la pilota al centre del camp, un ritu que recorda el principi del partit i evoca les pràctiques de les societats arcaiques que destruïen periòdicament el món per refer-lo i poder viure en un univers "nou".²⁰

Tant l'espai com el temps prèviament delimitats pel reglament, adquireixen veritables límits quan els subratlla l'àrbitre. Per saber realment si el partit ha acabat no n'hi ha prou d'observar el rellotge, cal contemplar l'àrbitre. Ell decideix quan s'atura o no el partit i quin és el temps de descompte que cal aplicar. Aquest fet atorga un dramatisme i una incertesa a l'encontre esportiu que el fa encara més atractiu.

Un altre element, relacionat amb la limitació del temps, que explica per què el futbol és probablement l'esport-espectacle més apassionant i que arrossega més multituds a tot el món, és el desenvolupament del partit en un temps real –a diferència d'altres esports com el bàsquet on no es dona aquesta correspondència. Perquè en ser real el temps en què es juga, s'engendra una tensió afegida a la pròpia del joc i el seu desenvolupament: la de la lluita que s'estableix contra el pas del temps.

L'avenç inaturable del temps afegeix una emoció que afecta tant els jugadors com els espectadors. Un partit de futbol és més angaiós i dramàtic que un altre joc qualsevol perquè, en ell, el temps esportiu corre paral·lel al temps de l'existència humana. La passió que genera el futbol enfonsa les seves arrels en l'amagada presència de la mort. Només així es pot entendre l'angoixa al final d'un partit de futbol o la descàrrega de tensió que es produeix quan quelcom ajuda a eliminar la pressió del temps (per exemple, una gran diferència de gols, pràcticament impossible de remuntar). Per això, quan es té la certesa que el partit està resolt, els espectadors marxen de l'estadi, ja que el temps ha deixat de pesar fortament sobre el resultat del joc i no hi ha res més a veure.

4. Un temps festiu

Les festes constitueixen una mena d'habítacle sagrat dins del temps, l'equivalent del temple en la dimensió espacial, un refugi

²⁰ Vicente Verdú, *El fútbol. Mitos, ritos y símbolos*, Madrid, Alianza Editorial, 1980, p. 66.

on l'home exercita cert tipus de cerimònies que donen sentit a la seva vivència, privada o comuna, del món, i on les circumstàncies d'aquest món són posades a recer del desgast que sempre provoca el pas del temps. La festa és temps sagrat, per oposició al temps profà, disponible per a les activitats utilitàries. La prohibició de treballs materials durant el dissabte al judaisme constitueix l'exemple històric més important de consagració ritual del temps en forma de dia festiu setmanal.²¹

La limitació temporal pròpia de les competicions esportives permet separar-les de la resta d'activitats quotidianes transformant el temps cronològic en què es desenvolupen en un temps festiu, un *kairós* que insereix l'espectador en un temps diferent de l'històric. Parlar, doncs, de la supressió de la vivència religiosa del temps en l'home actual és no veure que per a tot individu hi ha temps forts, moments qualitativament diferents d'altres.

Els jocs generen un parèntesi que, d'una banda, serveix per aïllar del temps real i, de l'altra, per recrear-lo a l'interior del parèntesi, amb diferents modalitats. Tots els jocs intenten aïllar l'home del temps real, donar-li un respir que el tregui momentàniament de les seves preocupacions i introduir-lo en aquest curiós univers de les tensions rivals que configuren l'estructura de qualsevol esport. El ritual on s'escenifica l'encesa i apagament de la torxa olímpica indica el principi i la fi del "temps sagrat" dels Jocs Olímpics.

L'encontre esportiu, un o dos cops per setmana, segons l'esport i les exigències del calendari, constitueix el temps ritual per excel·lència en el qual es deixen les ocupacions ordinàries –fonamentalment la feina i de vegades la família–, per endinsar-se en el seguiment de la competició esportiva, ja sigui assistint a l'estadi, a casa o al bar (aquests dos darrers espais han esdevinguts "sagrats" gràcies a la televisió, que permet el seguiment de l'acte esportiu sense estar present a l'estadi).

Aquesta capacitat festiva de l'esport per submergir els espectadors en un altre temps i un altre espai "extraordinari" ha estat expressada molt bé per Pablo Alabarces referint-se als estadis argentins:

"L'estadi definit com a temple constitueix, per a roquers i seguidors de futbol, el clàssic espai ahistòric del ritual. En entrar, després de superar els durs i vexatoris controls policials, el participant del ritu penetra en una zona que s'imagina com alliberada, com aliena al temps de la història i l'economia, com pròpia del desig (...). I a més: el temps del rock

²¹ Alfredo Fierro, *El hecho religioso*, Barcelona, Aula Abierta Salvat, 1984, p. 12.

és el temps de l'art, el temps del futbol és el temps del joc; ambdues, consegüentment, temporalitats sense temps, espais de la creativitat i de l'imprevist, de la supressió de la jerarquia. Diuen les aficions argentines: és el temps de la festa, del carnaval".²²

El trencament de la vivència ordinària del temps i de l'espai de vegades està provocat per la intervenció de poderosos catalitzadors, tant si són bioquímics (alcohol, psicofàrmacs), com mecànics (salts, curses) o pràctiques estàtiques (dejunis, consignes reiterades, cançons) que estimulen l'alteració de la consciència.

Muñoz descriu d'aquesta forma aquesta suspensió del temps que es produeix al voltant de l'encontre esportiu: *"El seient de l'estadi o la butaca de la sala d'estar davant la televisió es converteixen en el centre del món: un univers encongit i farcit d'emocions que durant una hora i mitja es transforma excepcionalment en un lloc habitable, comprensible, confortable".²³*

Tanmateix, de manera semblant als rituals religiosos, al futbol trobem una acció capaç de transformar un instant en quelcom etern: la consecució d'un gol. L'instant del gol queda immortalitzat gràcies a les televisions que el repeteixen una i altra vegada i el poden convertir en una gesta històrica. Aquesta repetició li atorga una sacralitat pròpia de l'etern retorn de la història. Les dedicatòries dels golejadors que evoquen els seus difunts, que expressen els seus sentiments o que agraeixen el suport dels éssers estimats són una altra prova de l'aura mística que envolta aquest instant màgic. A més, el gol comporta una sèrie de conseqüències tant per a l'equip que el rep com per al que l'aconsegueix: és la porta del cel de la victòria o l'infern de la derrota.

M^a del Mar Galcerán expressa així la seva ressonància religiosa: *"Goooooooool! Rere els vidres entelats dels bars i les cases, aglomeracions de cossos masculins drets saltant amb els braços enlaire. Algú surt per una terrassa i es deixa caure de genolls, mirant al cel amb els braços enlaire, sacsejant-los com si d'alguna invocació a un Déu es tractés".²⁴*

²² Pablo Alabarces, "Futbol, droga y rock & roll. Consumos locales/consumos globales", a Pablo Alabarces, María Rodríguez, *Cuestión de pelotas*, Argentina, Atuel, 1996, p. 69-70.

²³ Josep Muñoz, *El espíritu del éxtasis*, Barcelona, Paidós, 2001, p. 126.

²⁴ M^a del Mar Galcerán, "La sacralització del futbol", *Revista Blanquerna*, núm. 15 (2006), p. 9.

A més, els mitjans de comunicació s'encarreguen de mantenir la suspensió temporal experimentada per l'aficionat durant tota la setmana, mentre s'espera l'arribada d'un altre encontre esportiu. Podríem dir que la lectura del diari esportiu constitueix la pregària quotidiana de l'home modern, en tant que permet viure la sacralitat derivada de l'encontre esportiu fins que es produeixi un altre esdeveniment. Present al metro, al tren, a les taules dels bars, aquesta "pregària" assegura a l'esport una "presència perpètua" que supera els "límits estrets".

Aquesta necessitat periòdica de posar la història entre parèntesi, el temps que dura un partit, probablement respon a l'estructura profunda de la psicologia humana que requereix un cert simbolisme per expressar-se enmig d'un món racional, funcional i sotmès a una lògica freda i abstracta. Tanmateix, la separació del temps real pot ser un instrument al servei del poder polític o econòmic per desviar l'atenció de l'individu i allunyar-lo de la seva responsabilitat històrica, ja que l'esport permet aïllar l'individu de la realitat circumdant. Es tracta del caràcter irreal de tot joc, una situació excepcional, festiva, robada al temps, on els homes obliden la seva quotidianitat i s'entreguen a una relació diferent, purament artificial.

134

A més, la voluntat de sacralitzar el temps pròpia del ritual esportiu suposa una competència enfront del temps del ritual religiós, tal com es fa palès en la programació de les competicions esportives el dissabte a la tarda i el diumenge (dies dedicats a complir el precepte dominical). Aquesta situació ha portat de vegades a discussions entre les autoritats religioses i esportives. A finals del segle XIX, es va donar la tarda del dissabte lliure als obrers perquè poguessin assistir als partits de futbol i no calgués jugar-los diumenge. Finalment, recordem la negativa de l'atleta Eric Lidell, pastor anglicà, l'any 1924, de competir en diumenge, recollida a la pel·lícula "Carros de foc". Actualment, la mateixa polèmica es produeix al voltant d'algunes pràctiques religioses, com el dejú propi del Ramadà o la prohibició de fer qualsevol feina el dia del Yom Kipur, que impedeixen als esportistes participar en una competició o rendir al seu nivell òptim.

5. Un temps d'identificació col·lectiva

Una unitat humana, del matrimoni a la nació, que no celebri l'aniversari de noces o la diada patriòtica està construïda sobre una base precària i esdevé ràpidament fràgil i vulnerable. La festa existeix perquè els sentiments de cohesió s'explicitin i obliguin

els membres individuals, de no importa quina agrupació social, a prendre consciència i sentiment que són part viva d'una totalitat més àmplia.²⁵

L'esport ofereix l'ocasió per a aquestes grans reunions on es viu i s'expressa la comunió col·lectiva.²⁶ Per això, Jordi Salvador Duch es pregunta si l'esport actual, en el seu vessant d'espectacle, de celebració, de ritual de massa, no deu ser veritablement una de les grans festes, potser, la més "popular" i mundial.²⁷ No és desproporcionat, per tant, referir-se al ritual esportiu com una de les "noves litúrgies festives" que es donen dins del model cultural urbà.²⁸

La funció fonamental d'aquest relligament festiu és, si no resoldre els aspectes conflictius de les relacions en el si d'un grup humà, almenys sí la de relativitzar-los, creant durant un espai de temps limitat el miratge de la indistinció entre sexes, classes, generacions, barris, llocs d'origen, ètnia, etc., d'aquells qui es confonen dins del marc festiu.²⁹ Aquesta sensació d'unitat més enllà de la distinció s'anomena *communitas*. Així ho expressa l'antropòleg Christian Bromberger en relació amb el partit de futbol:

"Durant el partit es crea una comunió de ments i les jerarquies habituals si més no es debiliten, quan no queden textualment abolides. El partit de futbol produeix aquest sentit de communitas que sembla haver-se perdut a la vida quotidiana. Aquesta transformació passatgera de les relacions socials s'expressa a través de gestos, paraules i comportaments: abraçades entre els aficionats desconeguts del mateix equip, converses espontànies amb la primera persona que troba –i que torna a ser un perfecte estrany només digne d'una salutació, en l'instant en

135

²⁵ "Durant aquestes celebracions festives la col·lectivitat s'ofereix el magne espectacle de si mateixa, on sent, alhora que fa sentir com a grup, l'eficàcia d'un determinat ordre simbòlic: el seu, aquell en el qual la festa posa ritualment en escena la seva pròpia apoteosi". Émile Durkheim, *Les formes socials de la vida religiosa*, Barcelona, Edicions 62, 1987, p. 212.

²⁶ Lluís Duch i Joan Carles Mèlich consideren aquestes reunions que es produeixen al voltant dels moderns estadis com l'expressió de la necessitat de vincular-se emocionalment als altres en un temps on triomfa l'individualisme. Lluís Duch i Joan Carles Mèlich, *Escenaris de la corporeïtat. Antropologia de la vida quotidiana 2.1*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, p. 325.

²⁷ Jordi Salvador, *op. cit.*, p. 188.

²⁸ Xavier Pujades i Carles Santacana, "Esport i ciutadania. Notes sobre el discurs esportiu a Catalunya en un període de canvi (1930-1931)", *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm.1 (1992), p. 52.

²⁹ Manuel Delgado, *La festa a Catalunya, avui*, Barcelona, Barcanova, 1992, p. 69.

*el qual sona el xiulet final– i, als clubs d'aficionats italians, menjars comunitaris amb estranys que, com a les activitats rituals, transmeten un sentiment de cohesió i solidaritat”.*³⁰

Aquestes situacions de *communitas* també es produeixen en les celebracions dels títols aconseguits³¹. José Maria González Blasco, a la seva biografia dedicada al porter Urruti, recorda de forma expressiva la celebració espontània que va inundar els carrers de Barcelona, segons després de finalitzar el partit i que el F. C. Barcelona fos proclamat campió de Lliga la temporada 1984/85:

*“En el trajecte en cotxe cap a casa, tot just acabat el partit, vaig presenciar per primera vegada com els balcons de Barcelona es tenyien de blau i grana, de vermell i groc; com els carrers s’omplien amb el soroll dels clàxons i amb els crits de la gent que sortia de les seves cases i que es deixava endur per una alegria continguda durant onze anys. Vaig demanar al meu pare, persona poc amant del sarau, que fes sonar el clàxon. Ho va fer, vaig abaixar la finestra, vaig saludar la gent, vaig cridar amb els altres i em vaig sentir partícip de l’alegria col·lectiva. He de dir que amb el pas del temps he entès que els barcelonins som molt propensos a reafirmar el sentiment de comunitat, gairebé tribal, mitjançant festes multitudinàries, rituals participatius, gravats instintivament en el subconscient de tots”.*³²

Antonio Franco, culer i periodista, expressa com a participació festiva la seva vivència com a seguidor del F. C. Barcelona: *“No sé si aquesta cosa nostra pot ser qualificada de tribal. No m’agrada la paraula. Prefereixo que ens vegin com a partícips d’una festa col·lectiva en la qual celebrem l’oportunitat d’estar rodejats per altra gent que se sent de la mateixa manera. El club ens pertany, estem lligats a un element vital de la nostra existència”.*³³

La immersió en una identitat col·lectiva que es produeix al voltant de l’esdeveniment esportiu no afecta només el públic present

³⁰ Cristian Bromberger, *op. cit.*, p. 271.

³¹ L'exemple més impactant va ser la celebració del conjunt de la població iraquiana, més enllà de les diferències ètniques, polítiques i religioses que divideixen el país, del títol de Campió d'Àsia obtingut per la seva selecció de futbol a finals del mes de juliol de 2007.

³² Citat per Jimmy Burns, *Barça, la passió d'un poble*, Barcelona, Anagrama/Empúries, 1999, p. 334.

³³ Jimmy Burns, *op. cit.*, p. 70.

a l'estadi, sinó que inclou els teleespectadors que el segueixen a través dels mitjans de comunicació. Qualsevol competició esportiva pot fer-se'ns present instantàniament per mitjà dels *mass media*, de tal manera que tot allò que, ara mateix, està passant en qualsevol racó del món pot esdevenir coetani en una mena de sincronia total. Tanmateix, alguns autors consideren que aquesta contemporaneïtat mediàtica exclou qualsevol mena d'empatia i de coimplicació de l'espectador amb allò que els mitjans estan referint o projectant. Com a molt, consideren que la identificació de l'espectador amb l'esdeveniment visualitzat només dura el temps de la "representació" perquè, de fet, la simultaneïtat "fabricada" pels mitjans de comunicació es troba mancada totalment d'unes històries compartides, és a dir, d'un temps i d'un espai reals i viscuts en comú.³⁴

En un món on les decisions, particularment complexes, són inaccessibles als qui han de suportar les seves aplicacions, és normal que s'experimenti una nostàlgia inconscient de la unanimitat perduda i que es tracti de restablir, a través del ritu miraculosament preservat, la dimensió humana, la sociabilitat simple i directa, sense cap subterfugi, sense discurs encobert, on tot succeeixi davant dels nostres propis ulls. La participació a la vida esportiva se sent, aleshores, com un moment transcendent, unificador i reconciliador.³⁵ Per això l'esport pot esdevenir un espai d'expressió i experimentació del religiós en la societat contemporània.

Un altre aspecte relacionat amb el temps festiu és el trencament de les normes socials, que posa en relació els esdeveniments esportius amb la inversió carnavalesca. Tanmateix, aquesta actitud social també constitueix, per un altre camí, una forma de cohesió social:

"Totes les normes invertides per la presència contagiosa de les màscares fan del vertigen compartit el punt culminant i el nexa de l'existència col·lectiva. Reforça una coherència fràgil que, fosca i de poca envergadura, difícilment es mantindria si no fos per aquesta explosió periòdica que atansa, aplega i fa combregar individus que la resta del temps estan absorts en les seves preocupacions domèstiques i en inquietuds de caire quasi exclusivament privat... Les màscares són l'autèntic nexa social".³⁶

³⁴ Lluís Duch, *op. cit.*, p. 375.

³⁵ Bernard Jeu, *Análisis del deporte*, Barcelona, Ediciones Bellaterra, 1988, p. 71.

³⁶ Roger Caillou, *Los juegos y los hombres. La máscara y el vértigo*, Mèxic, F.C.E., 1987, p. 149.

D'altra banda, les reunions massificades al voltant d'un esdeveniment esportiu poden esdevenir una bona oportunitat per transmetre la ideologia dominant. No és solament que la festa funcioni com una magna seducció deslligada d'altres finalitats, sinó que tota ella és un pervers dispositiu encantador que exerceix el seu poder a través de l'encisament que suscita la seva magnetitzant posada en escena. Per això, Manuel Delgado considera que l'àmbit festiu representa la forma més subtil i elevada d'autoritarisme: el que s'executa per la via del captivament dels súbdits, progressivament esdevinguts feligresos festius constantment atònits.³⁷ L'esport és un àmbit de la societat ideal per desenvolupar aquestes funcions subliminals, tal com ho han demostrat els règims totalitaris al llarg de la història.

En aquest sentit, Juan José Sebreli afirma que els feixismes utilitzen deliberadament l'esport perquè, com tot ritu, serveix per a l'abolició del temps històric, de l'esdevenir profà, i ajuda en l'intent de tota societat totalitària d'instal·lar-se en el temps sagrat, en l'etern retorn del temps mític.³⁸

6. Un temps vinculat a l'origen i al terme³⁹

138

Una de les funcions antropològiques de la festa, religiosa o esportiva, consisteix a vivificar i renovar l'ordre cultural repetint l'experiència fundadora, reproduint un origen que és percebut com la font de tota vitalitat i de tota fecunditat.⁴⁰ Sense les referències al temps mític que donà origen a la comunitat, difícilment es podrà construir una "pàtria" celestial o terrenal. Els himnes nacionals, presents a totes les confrontacions esportives internacionals i font de diverses polèmiques⁴¹, poden acomplir perfectament aquesta tasca.

³⁷ Manuel Delgado, *op. cit.*, p. 159.

³⁸ Juan José Sebreli, *Fútbol y masas*, Buenos Aires, Galerna, 1981, p. 80.

³⁹ La utilització dels conceptes "origen" i "terme" per referir-nos al significat del temps esportiu corresponen a la doble direcció ideològica dels mites apuntada per Lluís Duch. Lluís Duch, *Simbolisme i salut*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 175.

⁴⁰ "La festa és el vehicle que permet i obliga els individus a adonar-se que no s'acaben en ells mateixos". Manuel Delgado, *op. cit.*, p. 69.

⁴¹ Darrerament, una de les polèmiques que ha tingut un major ressò mediàtic es va produir arran de l'ordre que va donar l'entrenador d'un dels equips infantils del Barça als seus jugadors perquè se n'anessin del camp mentre sonava l'himne nacional d'Espanya en els moments previs a la disputa de la final d'un campionat de futbol internacional celebrat a Portugal l'any 2007.

Per tal de donar contingut als símbols, cal que aquests facin referència a alguna gesta realitzada en un temps remot, immemorial, a la llum de la qual s'aclareix, interpreta i pren sentit la condició humana sobre la terra i el decurs de la història. Aquesta és la funció del mite, enllaçar la vida de l'home actual amb la vida dels herois i del cosmos.⁴²

La historiografia esportiva està concebuda sobre el model de la historiografia oficial dels grans homes que construeixen la història a través d'un acte lliure de la seva voluntat. La història de l'esport està, així, plena de les proeses dels grans campsions, que realment divideixen en períodes el temps esportiu.⁴³ Fins i tot, Manuel Vázquez Montalbán, amb una certa ironia, proposa l'ordenació del calendari civil, encara dependent de les efemèrides religioses, en relació amb la rememoració de les gestes esportives del campsions:

*"Propongo ahora que, amb l'acord de tothom, es canviï el santoral respecte al calendari i que, almenys els dies corresponents a les gestes del Tour, es consagrin amb el nom dels Bahamontes, Ruiz, Loroño, Cañardo, Delgado, Jiménez, Pérez Francés, Alomar".*⁴⁴

Si considerem l'espai com una expressió petrificada del temps, podem considerar el monument com la manifestació tangible de la permanència d'un esdeveniment fundat en el temps. Així, els estadis esportius esdevenen testimonis dels esdeveniments extraordinaris que originaren la seva construcció.⁴⁵ Així permeten pensar en la continuïtat de les generacions.

Els encontres esportius són el marc ideal per reviure amb força alguns arquetips arcaics als quals s'atorga una existència autònoma i objectiva. Com afirma Bernard Jeu, a propòsit de la mort simulada representada en aquesta activitat: *"[L'esport] exerceix també una funció social arcaica amb freqüència inadvertida. És necessari que l'individu s'anihili a si mateix (vexacions inútils) per néixer per a la societat. És la mort simulada. L'esport recupera, així, aquesta funció social primitiva al nivell dels seus arquetips"*. I afegeix: *"L'esport fa*

⁴² Alfredo Fierro, *op. cit.*, p. 8-9.

⁴³ Jean-Marie Brohm, *op. cit.*, p. 283.

⁴⁴ Manuel Vázquez Montalbán, *La pericomania*, Interviu, 1 de agosto de 1989, p. 308.

⁴⁵ En el cas del F. C. Barcelona és paradigmàtica la construcció del Camp Nou com a conseqüència de l'espectacular joc de Kubala que havia empetitit el camp de Les Corts.

*reviure (com a esperança, somni o compensació, cadascú a la seva manera i segons les seves preferències) la victòria dels homes sobre la mort i la violència".*⁴⁶

Diversos autors han vist en alguns esdeveniments esportius, per exemple una final de futbol, una representació del drama del món, i una imatge actual i viva del combat etern. Cada partit de futbol és, en la seva naturalesa profunda, la representació d'un drama còsmic i una repetició ritual del combat sagrat dels orígens.⁴⁷ Cal recordar que un dels noms amb el qual es coneix el porter és "cancerber", paraula utilitzada en l'antiguitat clàssica per referir-se al gos de tres caps que guardava les portes de l'infern. Aquest caràcter mític del futbol ha estat aprofitat per les marques de roba esportiva com a reclam publicitari per als seus clients. Fa uns anys, Nike llançà al mercat un anunci on un conjunt de jugadors internacionals –patrocinats per aquesta marca– s'enfrontaven en un partit a vida o mort, on es jugava el destí de la humanitat, contra un equip format per dimonis.

140

Però, en l'esport modern, no només trobem referències mítiques als orígens, sinó també actituds escatològiques que mostren la pervivència de l'afició esportiva més enllà de la mort. Especialment significativa és la voluntat de molts seguidors que les seves despulles romanguin al més a prop possible de l'estadi on juga el seu equip.⁴⁸ Molt eloqüent és el fet que molts seguidors del Liverpool F. C. deixen escrit que, en morir, s'escampin les seves cendres al mític estadi d'Anfield Road. Nick Hornby, seguidor de l'Arsenal i autor de la que podria ser considerada la novel·la més important de temàtica esportiva, ens explica el seu desig de "reposar" sobre la gespa de l'estadi de Highbury o, si més no, que escampessin les seves cendres a la graderia situada a la banda est de l'estadi:

"D'altra banda, sóc un dels qui segurament serien feliços, crec jo, si les meves cendres fossin llançades sobre la gespa de Highbury; malgrat que també comprenc que hi ha restriccions en aquest sentit. Són massa vídues les que contacten amb el club per complir el darrer desig dels seus difunts

⁴⁶ Bernard Jeu, *Le sport, la mort, la violence*, Editions Universitaires, París, 1972, p. 163.

⁴⁷ A. da Silva Costa, "Football, spectacle de competition. Alliance du merveilleux et du dramatique", *Recherches sociologiques XX*, núm. 1 (1989), p.34s.

⁴⁸ Fins i tot el famós futbolista del Barça Josep Samitier va demanar ser enterrat al cementiri de Les Corts per poder escoltar, un cop mort, els gols i les victòries aconseguides pel seu equip a l'estadi del Camp Nou.

marits, i hi ha la por que la gespa no respongui favorablement davant el contingut de la quantitat d'urnes que es llançarien sobre el camp. No em sembla una mala manera de passar l'eternitat. I no tinc cap dubte que preferiria que les meves cendres fossin llançades per la banda est, en comptes de llançar-les a l'Atlàntic o en una muntanya qualsevol".⁴⁹

Recordem, també, l'èxit que va tenir la Fundació del F. C. Barcelona amb la iniciativa recaptadora de diners consistent a incrustar una placa amb el nom de la persona difunta dins de les parets internes del mateix estadi. Actualment, al nou estadi del R. C. D. Espanyol de Cornellà-El Prat, hi ha un espai reservat per col·locar urnes amb les cendres dels socis del club. Aquestes iniciatives recorden molt l'antiga pràctica religiosa catòlica –i d'altres de similars en altres cultures– d'enterrar els morts prop de les esglésies, o fins i tot dins mateix dels temples per ser més a prop de la sacralitat, en contacte directe.⁵⁰

Fins i tot, els estadis s'han convertit en escenaris de rituals per retre homenatge als jugadors del club que han perdut la vida. Els seguidors del Sevilla s'aplegaren al voltant de la Porta 16, dorsal del jugador mort, de l'estadi Sánchez Pizjuán per dipositar fotografies, samarretes, espelmes i flors en honor al futbolista Antonio Puerta –mort durant la celebració del primer partit de la temporada 2008-2009– i els de l'Espanyol executaren el mateix ritu a la porta 21 de l'estadi de Cornellà-El Prat en record del desaparegut Jarque.

141

7. Un temps repetitiu i cíclic

Des de la fenomenologia de la religió s'insisteix que, essencialment, el culte és el cicle de les festes que retornen regularment en èpoques determinades. Recordem que, segons Émile Durkheim, la societat ha de reunir-se per revifar el sentiment que té d'ella mateixa. Tanmateix, no pot celebrar sessions perpètuament. Les exigències de la vida no li permeten romandre indefinidament en estat de congregació, per això es dispersa per reunir-se de nou quan en sent la necessitat. En aquest intercanvi rau l'alternança regular dels temps sagrats i dels temps profans.⁵¹

Les festes responen a una concepció cíclica del temps vinculada,

⁴⁹ Nick Hornby, *Fiebre en las gradas*, Barcelona, Ediciones B, 1995, p. 116.

⁵⁰ Jordi Salvador, *op. cit.*, p. 260.

⁵¹ Émile Durkheim, *op. cit.*, p. 358.

també, al temps sagrat i al mite de l'etern retorn. En general, el temps festiu té una periodicitat regular que imita el ritme de les estacions de l'any i el moviment dels astres que convida, a més, a la regeneració del temps. L'ordre del temps, regulat pel calendari festiu es basa, doncs, en la repetició de les festes que acaben omplint el temps i, fins i tot, el fixen i retenen.⁵² D'aquesta forma, les festes retornen cada any i actualitzen les mitologies i les simbologies.

Com hem vist anteriorment, les competicions esportives constitueixen un parèntesi en el temps que permet una vivència emocional i festiva per als homes, i per això les institucions esportives, sense oblidar els interessos econòmics associats, adopten recursos per prolongar aquest lapse temporal. En comptes d'un sol joc, creen una successió temporal de jocs, sota la forma de lligues, campionats i en general torneigs de tota mena i diversitat de participants.⁵³

L'organització del calendari esportiu per temporades respon perfectament a les característiques del temps sagrat. El seu efecte retorna, no s'acaba amb la fi del joc, sinó que la seva esplendor il·lumina el món de tots els dies i proporciona seguretat, ordre i benestar al grup, fins que torni de nou la temporada dels jocs sagrats.⁵⁴ Com afirma Christian Bromberger respecte del futbol, les competicions es programen d'acord amb un calendari d'esdeveniments regular i cíclic, que assoleix el seu cim en certes etapes de l'any futbolístic (a la primavera, quan es juguen les finals de copa i els partits que decideixen el campionat).⁵⁵

Les competicions esportives nacionals es juguen cada any, altres encontres de tipus internacional es desenvolupen cada dos o cada quatre anys, segons l'esport (Campionats Continentals, Campionats Mundials, Jocs Olímpics). Però sempre respectant les mateixes dates i el mateix cicle (anual, biennal, quadriennal), seguint el mite de l'etern retorn, esdevenen un acte ritual.

La repetició ritual en el temps no es refereix només al partit del diumenge, sinó a tota una sèrie d'actes durant l'any. El seguiment d'un equip sovint suposa més activitats rituals que el simple partit

⁵² Segons Edmund Leach, la principal funció de les festes del calendari consisteix en "*l'ordenació del temps. L'interval que hi ha entre dues festes successives del mateix tipus és un 'període', habitualment un període que té nom, com, per exemple 'setmana', 'any'. Sense les festes, aquests períodes no existirien i desapareixeria l'ordre en la vida social*". Edmund Leach, *Replanteamiento de la antropología*, Barcelona, Seix Barral, 1972, p. 209.

⁵³ Juan Nuño, "Razón y pasión del fútbol", *Letra Internacional*, núm. 44 (1996), p. 41.

⁵⁴ Johan Huizinga, *Homo Ludens*, Madrid, Alianza Editorial, 2001, p. 28-29.

⁵⁵ Cristian Bromberger, *op. cit.*, p. 269.

oficial setmanal. Aquests esdeveniments trivials per a molta gent formen part de la seva “devoció” esportiva i es converteixen en obligats/escollits per a aquests seguidors. Una de les característiques dels ritus és que són de l'ordre del deure. Per als feligresos, les festes importants són obligatòries:

*“D’entrada, el futbol presenta un calendari ‘litúrgic’ clar, fix i cíclic. Cada temporada (hi ha gent que arriba a condicionar la seva vida seguint el ritme de les temporades i els ‘esdeveniments’ del seu club) hi ha uns ritus obligats per als seguidors: a més del ritual setmanal dels partits, jugats en dissabte o diumenge (dies consagrats al futbol per a la gran majoria d’aficionats i antigament dedicats als ritus sagrats de diferents religions), tenim: l’estada de pretemporada (per exemple, hi ha seguidors que programen les seves vacances a prop d’aquests llocs de concentració de l’equip), el Trofeu Joan Gamper (tradicionalment, la primera gran trobada dels socis en el nou calendari “esportiu”), la presentació oficial de l’equip, el primer partit de Lliga, el primer “derbi”, la visita al museu, la visita al Camp Nou durant les jornades de portes obertes, els partits contra el Real Madrid, els partits de competició europea, les celebracions de victòria, la visita a «Barçamania» (fira de productes relacionats amb el F. C. Barcelona on es pot trobar de tot: paper pintat per a les parets, calçotets, rellotges, vi, davantals de cuina, coberteries, etc.), les trobades mundials de penyes, els partits d’homenatge, etc”.*⁵⁶

143

8. Un temps amb un valor diferenciatiu

El valor de les competicions i encontres esportius està en funció del moment de la temporada esportiva en què es disputen, del valor simbòlic per a l’individu i la col·lectivitat del rival a batre o de la importància econòmica o social del torneig que es disputa. Utilitzant uns altres criteris, però amb una mateixa intencionalitat, el cicle litúrgic catòlic també estableix diferents graus d’importància en funció del moment de l’any i del misteri teològic que se celebra. Tot i reconèixer que no hi ha una coincidència estacional ni exegetica, podem posar en paral·lel els moments de la temporada futbolística amb els temps litúrgics per veure com l’esport modern regula el valor del temps al llarg de l’any. Fins i tot, aquesta afinitat es pot veure en la utilització metafòrica del llenguatge religiós emprat pels mitjans de comunicació en les cròniques esportives.

El temps d’“Advent”, caracteritzat per ser un temps d’espera i

⁵⁶ Jordi Salvador, *op. cit.*, p. 189.

de preparació per a la vinguda del Messies, el constituïria la primera part de la temporada esportiva anomenada "pretemporada". Durant aquest període, l'equip es prepara des d'un punt de vista físic (sessions d'entrenament de matí i tarda), psicològic (mitjançant l'aïllament familiar i les anomenades "concentracions" amb l'equip), social (coneixent els nous companys i convivint amb ells en les diverses gires i estades) i, en alguns casos, espiritual (fent actes litúrgics o una xerrada del president del club) per afrontar amb garanties la temporada esportiva.⁵⁷ En aquesta fase, també es juguen alguns partits amistosos per desenvolupar els conceptes tàctics i donar a conèixer el club en d'altres indrets de la geografia mundial. Aquests partits són l'oportunitat perquè el seguidor conegui els nous jugadors i pugui fer una primera avaluació del seu nivell de joc i de la conveniència o no de fitxar-lo.

Després de l'"Advent", entrem en el "Nadal", moment del naixement del "salvador", esperat i anunciat pels profetes. Des del punt de vista esportiu, és el moment de comprovar si els anuncis premonitoris fets pels entrenadors, directius i periodistes respecte del nou equip i jugadors s'acompleixen. Encara que no es pot determinar concretament, com fa la litúrgia catòlica, el dia de la "Nativitat", s'acostuma a prendre com a referència la participació en algun torneig d'estiu o competició oficial anterior a l'inici de la competició de lliga. En aquest partit naixerà el nou equip o les noves estrelles, o renaixeran en el cas que siguin jugadors antics, i encara que només sigui un "nadó", que fa les seves primeres passes, ja crearà al seu voltant, en els aficionats, il·lusió o neguit. Potser aquesta missió salvífica es concentrarà només en un o dos jugadors, segurament alguns dels incorporats per a la nova temporada.

L'"Epifania", manifestació del salvador davant dels pobles, de l'equip o jugadors, es produeix durant el partit de pretemporada que organitza la mateixa entitat esportiva (trofeu Joan Gamper, Ciutat de Barcelona o Santiago Bernabéu), on l'equip es presenta davant de tots els aficionats i, gràcies als mitjans de comunicació, davant del món. Aquest partit és important perquè marcarà les expectatives i les possibilitats de l'equip de cara a la resta de la temporada.

⁵⁷ Aquests rituals també es produeixen durant la temporada esportiva, de forma més puntual i amb una menor durada. Per exemple, abans dels partits importants, tant a casa com a fora, els jugadors es concentren en un aïllament quasi monacal i es divideixen en parelles per a compartir habitació. Aquesta "convivència", malgrat que sigui difícil en alguns moments, reforça els vincles entre els jugadors i els prepara per ajudar-se al terreny de joc.

Després d'aquest primer temps fort, entrem en l'anomenat "temps ordinari", temps de pas a l'espera dels grans esdeveniments inaugurats per la Quaresma i que conclouran amb la Pasqua. Durant aquest període, la competició esportiva, nacional i internacional, ja està en marxa, però durant aquests partits no es decideixen els títols (és comú, entre els analistes esportius, afirmar que els campionats es decideixen en el darrer terç). Són els partits de la primera volta, i bona part de la segona, de la lliga nacional, els partits de la lligueta de la Champions League i les primeres eliminatòries de la Copa del Rei.

Tanmateix, dintre d'aquest temps ordinari, hi ha festivitats "especials", les anomenades "solemnitats" al calendari litúrgic catòlic, que en el futbol serien aquells partits més transcendents que la resta perquè el seu significat va més enllà d'una victòria o una derrota. Aquestes efemèrides són els derbis de la mateixa ciutat, regionals o estatals, i els partits eliminatòris de les competicions europees o de Copa, que, en cas de derrota, suposen la impossibilitat de seguir avançant en el torneig.

El primer "bloc" de "temps ordinari" dóna pas a la "Quaresma", segon temps fort del cicle litúrgic catòlic. Es tracta d'un moment de purificació, conversió, penediment, dolor i patiment necessari per poder gaudir de la joia de la "Pasqua". Aquest període litúrgic no té un paral·lelisme clar amb un moment concret de la temporada futbolística, ja que aquests estats i reaccions relacionats amb els mals resultats es donen cada vegada que es produeix una derrota. Es poden diferenciar, però, graus de decepció o enfonsament segons la possibilitat de superar aquesta situació, sigui a curt o llarg termini (una derrota en una competició eliminatòria serà més "dura", en tant que la propera oportunitat no serà fins a l'any vinent com a mínim, que no pas en un partit de lliga on es disposa d'una altra oportunitat la setmana següent).

Les derrotes esportives obren períodes de "quaresma" on es fan actes de contrició (penediment per les coses mal fetes), se sotmet els jugadors a purificacions (crítiques periodístiques i entrenaments més freqüents i durs) i hi ha càstigs (no alineació d'un jugador que no ha estat a l'altura). De vegades la "quaresma" es fa present en una lesió física que impedeix al jugador participar del joc durant un llarg període de temps, durant el qual haurà de patir per superar la lesió i tornar a jugar. L'únic període establert que té trets quaresmals és l'anomenat mercat d'hivern de fitxatges, una nova oportunitat on els equips que no van bé poden realitzar algun fitxatge, com a signe de penitència i reconeixement de la seva equivocació, per tal

d'aconseguir redreçar la situació abans del final de la temporada.

El tercer i principal temps fort al voltant del qual gira tot el temps litúrgic, i la temporada esportiva, és la "Pasqua", celebració de la Resurrecció de Crist i la "Pentecosta", com a continuació d'aquest fet, i l'expansió de la seva Victòria a tota la comunitat cristiana. Tal vegada, com passa amb la "Quaresma", no hi ha un període pasqual, sinó que es produeix aquest esclat de joia i alegria cada vegada que s'aconsegueix una victòria (els periodistes esportius es refereixen a aquestes diades com a diumenges de glòria) i especialment quan aquesta suposa la consecució d'un títol o la derrota d'un adversari especial.

Hi ha, però, una coincidència estacional, en el sentit que els mesos on es decideixen els títols són abril, maig i juny, i habitualment coincideix amb els mesos que se celebra la Pasqua, festivitat religiosa relacionada amb la primavera. En aquesta època de l'any, tenim les eliminatòries dels títols més importants i la resolució del títol de Lliga. L'extensió de la joia de la victòria i la celebració dels seguidors constituïria la particular pentecosta esportiva, on tota la comunitat queda plena i posseïda pel triomf de l'equip.

146

Finalment, el cicle litúrgic es tanca amb un nou "temps ordinari" que ens portarà un altre cop fins a l'"Advent" o inici de la temporada esportiva. En aquest segon temps ordinari es podrien incloure els partits on els equips no es juguen res perquè han estat eliminats de les diverses competicions i a la lliga estan situats en una posició intermèdia. Tanmateix, també hi ha moments importants en aquest període, solemnitats litúrgiques, que es produeixen en partits on hi ha una rivalitat i on es poden trobar motivacions diverses. Aquest seria el cas del partit de lliga de la temporada 2006-2007 entre el Barça i l'Espanyol, on aquest darrer equip no es jugava res, però la rivalitat motivava un desig de guanyar i de passada perjudicar l'etern rival en la consecució del títol de lliga, tal com finalment va succeir.

9. Conclusió

La pèrdua del monopoli de la religió a l'hora d'organitzar la vida de les comunitats humanes occidentals, com a conseqüència del procés de secularització, ha suposat que altres instàncies socials hagin assumit algunes de les funcions pròpies de la religió. L'esport modern és una de les institucions, originades i desenvolupades durant la modernitat, encarregades d'ordenar, a través de les seves competicions, el temps de l'home contemporani, reproduint alguns

dels valors i significats propis de les societats industrials, tecnològiques, burocràtiques i capitalistes.

Un dels aspectes més evidents de la utilització del temps esportiu al servei de l'economia capitalista és la provisionalitat dels resultats esportius i de la capacitat competitiva dels jugadors. El presentisme, com a ideologia postmoderna, transforma tota l'activitat esportiva en objecte de consum –incorporació contínua de nous jugadors per aconseguir èxits, canvis dels horaris dels partits que proporcionin ingressos televisius–, relativitzant els aspectes emocionals i trencant els lligams d'identificació personal i col·lectiva entre els aficionats i els esportistes inherents a la competició.

La innegociable actualitat de l'esport comporta una concepció dinàmica de la identitat de la persona sotmesa al canvi i allunyada dels compromisos definitius. La glòria esportiva és passatgera i els campions esportius passen de ser ídols a simples humans que són criticats, amb una duresa de vegades inhumana, pels aficionats i mitjans de comunicació quan ja no són competitius. Els jugadors sovint canvien d'equip per motius econòmics, sense tenir en compte ni els compromisos contractuals adquirits amb el seu equip ni emocionals amb els seus seguidors. També molts aficionats abandonen el seguiment del seu equip, a l'estadi o per televisió, quan els resultats són negatius. D'altra banda, la concentració i limitació del temps esportiu permet la manifestació de diverses identitats en funció del moment. El canvi de rol que experimenta la persona, passant de seguidor entusiasta a ciutadà, en un lapse relativament curt de temps, en seria un exemple.

La provisionalitat produeix una sobreacceleració del temps que situa els entrenadors, els jugadors i els aficionats en un continuum de partits sense temps per a la reflexió. Els enfrontaments esportius se succeeixen sense pausa amb un ritme trepidant que impedeix gaudir del que s'ha assolit, alhora que facilita la superació immediata de les decepcions. En aquest sentit, estem d'acord amb Lluís Duch amb la necessitat de fruit de les competicions esportives i no limitar-se a cremar-les una darrera de l'altra perdent el sentit i el significat de cada enfrontament.⁵⁸

L'emoció compartida entre els assistents a l'encontre esportiu permet enfortir els lligams comunitaris ja que durant el temps que dura el partit desapareixen les diferències socials, ètniques i racials. Tanmateix, Xavier Melloni, tot reconeixent el valor "religiós" d'aquestes cerimònies esportives periòdiques, ritualitzades i vincu-

⁵⁸ Lluís Duch, *Llums i ombres de la ciutat*, p. 381.

lants, ens adverteix del seu perill ja que propicien estats regressius, on la personalitat es dilueix en la massa o en l'instant, en lloc de personalitzar-se progressivament.⁵⁹

La sacralitat generada al voltant de les competicions esportives no ens ha de fer perdre de vista que en el fons es tracta d'un joc, per molt semblant que sigui a la vida, que cal relativitzar davant dels veritables problemes personals i socials; si no, convertirem el temps esportiu en un nou opi del poble, un pur entreteniment per tranquil·litzar les masses de seguidors i evitar el seu judici crític sobre els dirigents polítics i econòmics. Tanmateix, aquests moments sagrats que genera l'esport al voltant del partit i dels jugadors poden servir per expressar sentiments, de dol o d'alegria, i valors, com la lluita contra el racisme o les creences religioses, que ajudin a construir una societat més solidària i democràtica.

L'encontre esportiu reproduceix en si mateix l'etern retorn de la història. La repetició continuada de les competicions esportives potser permeti mitigar l'angoixa associada a una concepció lineal del temps sotmesa a l'expectativa del progrés, l'esperança futura, i que suscita les preguntes d'on anem i d'on venim. Des d'aquest punt de vista, l'estructura cíclica dels esdeveniments esportius s'avindria amb una nova mentalitat afí als principis postmoderns, fonamentada en una concepció circular de la història, l'etern retorn de les noves oportunitats, i en una visió oberta de la identitat humana, encara per construir i sotmesa al canvi, on les opcions són provisionals i únicament vàlides per a un moment determinat. El buit que deixa la crisi dels metarelats ens conduiria, de fet, a conformar-nos amb l'assumpció d'uns microrelats provisionals i reiterats –el partit, la temporada– més en consonància amb l'era de l'efímer.⁶⁰

148

Jordi Osúa
Universitat Autònoma de Barcelona
Institut Ciències de l'Educació
Grup CIRA (Concentració i Relaxació a l'Aula)
josua@xtec.cat

[Article aprovat per a la seva publicació el gener de 2011]

⁵⁹ Xavier Melloni, *L'U en la Multiplicitat*, Barcelona, Editorial Mediterrània, 2003, p. 237-238.

⁶⁰ "En cuanto llegue agosto empezarán los torneos veraniegos de fútbol. Luego la Liga y el mundo recuperará su marcha, su lógica, su sentido." (Manuel Vázquez Montalbán, *Deportes de verano*, p. 31.).